

Деменчук М. О.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»

СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ЯК ПОКАЗНИК ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ СУДІВ

Анотація. Досвід безперервного реформування системи судоустрою, органів, що забезпечують роботу судів, та законодавства в цій сфері свідчить про недосягнення цілей, що були поставлені під час реформування, та короткостроковий ефект від запроваджених нововведень. Висновок щодо ефективності роботи судів можна зробити, дослідивши статистичні дані щодо: рівня довіри населення до судів; показників судової статистики щодо оскарження судових рішень до вищестоящої інстанції; кількості випадків звернень громадян за захистом своїх прав до ЄСПЛ.

Рівню довіри до судової гілки влади в нашій державі завжди приділялась значна увага. На жаль, рівень довіри населення до судів вже протягом тривалого часу постійно знаходиться на вкрай низькому рівні та сьогодні складає близько 10%. Вважаємо, що всі фактори, які впливають на рівень довіри, можна поділити на декілька груп: ті, що безпосередньо пов'язані з респондентом – учасником судового процесу, ті, що пов'язані з діями (бездіяльністю) інших учасників судового процесу, та ті, що мають об'єктивний характер та не залежать від учасників судового процесу.

Судова статистика є галуззю державної статистики, присвяченою вивченню кількісних та якісних показників розгляду судами різних категорій справ, наданню відомостей, що можуть бути використаними під час дослідження судової практики для її удосконалення.

Матеріали судової статистики, з яких вбачається непослідовність значної кількості судових рішень, є приводом для з'ясування причин такого становища вищестоящими судами (як апеляційними судами, так і Верховним Судом, який є відповідальним за забезпечення єдності та сталості судової практики). Адже масовий перегляд судових рішень є тривожним сигналом щодо якості судочинства у справах певних категорій. Проте зменшення кількості оскаржуваних рішень не завжди є показником підвищення якості розгляду справ нижчестоящими інстанціями або задоволеністю населення судовим рішенням. Так, вони можуть мати об'єктивний характер та бути пов'язаними з запровадженням додаткових фільтрів для допуску справи до розгляду, розміром судового збору, що в сучасній економічній ситуації може бути зavelиким як для фізичних осіб, так і для юридичних осіб, або значно перевищувати за розміром предмет спору.

Щодо кількості випадків звернень громадян за захистом своїх прав до ЄСПЛ, то, на жаль, Україна займає одне з провідних місць за кількістю скарг, поданих до цього суду. Сьогодні ситуація трішки покращилась, та показник складає лише 14,8%.

Вважаємо, що зменшення кількості звернень до ЄСПЛ можна було б розглядати як непряме підтвердження підвищення довіри населення до судової влади, удосконалення

якості правосуддя та, як наслідок, існування єдиної судової практики.

Ключові слова: судоустрій, судова гілка влади, суддя, реформа, довіра до суду, судова практика, Європейський суд з прав людини.

Постановка проблеми. Реформування системи судоустрою, органів, що забезпечують роботу судів, та законодавства в цій сфері мають на меті зміцнення принципу верховенства права задля належного захисту прав, свобод та інтересів громадян. На жаль, можна констатувати безперервність реформування судової гілки влади та короткостроковий ефект від запроваджених нововведень. З метою наочного висвітлення стану роботи судів вважаємо за доцільне звернути увагу на статистичні відомості, що у своїй сукупності можуть виступати об'єктивними кількісними та якісними показниками їх роботи.

Для забезпечення всебічності дослідження пропонуємо розглянути ефективність роботи судів через статистичні дані щодо: рівня довіри населення до судів; показників судової статистики щодо оскарження судових рішень до вищестоящої інстанції; кількості випадків звернень громадян за захистом своїх прав до ЄСПЛ.

Деякі аспекти вказаної проблематики висвітлювали в своїх дослідженнях такі науковці та практики, як О. Волянська, Н. Бакаянова, Р. Бабанли, О. Дроздов, О. Кальман, Р. Куйбіда, І. Підкуркова, О. Свида, Т. Анцупова, І. Христинич та інші.

Метою статті є визначення ефективності функціонування судів через статистичні показники.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень довіри населення до судів. Відповідно до словника довіра – це ставлення до кого-небудь, що виникає на основі віри в чийсь правоту, чесність, щирість тощо [1]. Погоджуємося, що як соціально-психологічна категорія довіра є характеристикою відкритих, позитивних взаємовідносин між сторонами та відображає впевненість у порядності й доброзичливості іншої сторони, з якою особа, що довіряє, знаходиться в тих чи інших відносинах, що базується на його досвіді. А отже, довіра має певні межі, що ґрунтується на знанні про іншу сторону, якій довіряють [2, с. 152].

Дослідженню рівня довіри до судової гілки влади в нашій державі завжди приділялась значна увага: на це вказує велика кількість соціологічних досліджень, проведених як вітчизняними, так і іноземними організаціями, значна кількість форумів, круглих столів та конференцій щодо цієї проблематики.

На жаль, як свідчать матеріали опитувань, рівень довіри населення до судів вже протягом тривалого часу постійно знаходиться на вкрай низькому рівні. Наприклад, за статистич-

ними даними USAID у 2009 р. судовій владі довіряло близько 16,3%, у 2010 р. – 16,2%, у 2011 р. – 17,1% [3, с. 2], у 2015 р. – 5%, у 2016 р. – 10% [4, с. 5], у 2017 р. – 12 % [5, с. 9].

Щодо сьогоднішнього, то за дослідженнями Центру Разумкова судам загалом довіряє лише 10% опитаних. Крім того, більшість українців вважають суди необ'єктивними та упередженими. Так, 78,9% респондентів дотримуються позиції, що більше шансів виграти справу у громадянина з кращим фінансовим станом. Протилежної думки дотримуються лише 1,8% респондентів, решта вважають, що шанси є рівними, або не змогли визначитися з відповіддю [6].

Подібна ситуація є неприпустимою, порушує конституційні засади судочинства, у тому числі принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, та зводить нанівець усі попередні заходи з удосконалення діяльності судів. Безумовно, рівень довіри, визначений за допомоги опитувань, має суб'єктивний характер та багато в чому залежить від особистого досвіду респондента або його близьких чи знайомих (результату розгляду справи, наприклад), якості законодавчих норм, їх узгодженості, зрозумілості в застосуванні для судді, узгодженості із іншими нормами законодавства, строків розгляду справи, ставлення судді до своїх професійних обов'язків та його здатності створити комфортний клімат в залі судового засідання тощо.

Отже, всі фактори, що впливають на рівень довіри, можна поділити на декілька груп: ті, що безпосередньо пов'язані з респондентом – учасником судового процесу (психологічний настрій, бажання вирішити спір), ті, що пов'язані з діями (бездіяльністю) інших учасників судового процесу (поведінка судді в судовому процесі, його обізнаність з правовою проблемою, відомості щодо поведінки судді поза межами професійної діяльності, якість наданої правничої допомоги адвокатом тощо), та ті, що мають об'єктивний характер та не залежать від учасників судового процесу (збільшення строків розгляду справи через протиепідемічні заходи, загальний рівень довіри населення до правоохоронних органів та інших інститутів держави).

Пригадаємо, що починаючи з 2016 р. судова влада в Україні зазнала суттєвих змін: чотирівневу систему замінили трирівневою, створили два нових вищих спеціалізованих суди, передбачено реформування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України тощо. Крім того, нещодавно Президент В. Зеленський доручив Кабінету міністрів розробити проект судової реформи, яка міститиме очищення українських судів [7]. Вказане підтверджує тезу, що зміна керівництва держави призводить до змін у судовій системі, що не йде на користь єдності та сталості судової практики, доступності правосуддя для населення та, як наслідок, рівню довіри до судів та суддів. Враховуючи тенденції до євроінтеграції, нашій країні необхідно намагатися досягти такого ж рівня довіри, як у Данії, в якій судовій владі довіряє близько 83%, Німеччині – 67%, Чеській республіці – 39% [8]. Проте не за допомоги чергових реформ, а шляхом забезпечення стабільності роботи судів.

Показники судової статистики. У широкому сенсі судова статистика є галуззю державної статистики, предметом якої є вивчення кількісних показників розгляду справ, що стали об'єктом розгляду в суді, органах прокуратури, розслідування, арбітражу й нотаріату, та облік заходів щодо боротьби з відповідними порушеннями [9]. У більш вузькому сенсі можна стверджувати, що судова статистика є галуззю державної ста-

тистики, яка присвячена вивченню кількісних та якісних показників розгляду судами різних категорій справ, наданню відомостей, що можуть бути використаними під час дослідження судової практики для її удосконалення.

Надумку О. Кальмана та І. Христинич, значення судової статистики полягає в тому, що вона виступає барометром соціального життя країни, характеризує тенденції і характер законодавчої, правоохоронної та правозастовної діяльності державних органів, а тому вона має як наукове, так і практичне значення [10]. Трішки по-іншому її роль охарактеризував Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у Положенні про організацію і методику узагальнення судової практики, затвердженому рішенням від 24.06.2011 р. Так, представники суду зазначили, що її роль полягає в тому, що вона дозволяє виявити закономірності та тенденції, які складаються у діяльності судів щодо вирішення по суті справ певної категорії. Погоджуємося, що під час опрацювання статистичних даних за певний період доцільно порівнювати його зі статистичними даними за аналогічний період минулих років (інформацію бажано наводити у вигляді порівняльних таблиць) [11].

Вкрай важливим є те, що, формуючи статистичні дані щодо динаміки розгляду справ, необхідно досліджувати відомості про помилки, допущені під час їх розгляду та/або виявлені під час перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, під час ознайомлення з роботою суддів на місцях, під час розгляду заяв і скарг громадян, що свідчать про недоліки судової практики.

Матеріали судової статистики, з яких вбачається непослідовність значної кількості судових рішень, є приводом для з'ясування причин такого становища вищестоящими судами (як апеляційними судами, так і Верховним Судом, який є відповідальним за забезпечення єдності та сталості судової практики). Адже масовий перегляд судових рішень є тривожним сигналом щодо якості судочинства у справах певних категорій.

Таким чином, значення судової статистики в епоху постійних змін законодавства, коли виникають цілком нові правові норми, які набрали чинності без належної юридичної експертизи і обговорення у суддівському середовищі, значно підвищується.

Як приклад показників судової статистики розглянемо ефективність роботи Великої палати Верховного Суду. Так, у 2019 р. на розгляді Верховного Суду перебувало 3 128 процесуальних звернень і справ, що на 16% більше від аналогічних даних 2018 р., що на 11% менше порівняно з даними 2018 р.; вказане зумовлюється запровадженням процесуальних фільтрів щодо підстав передачі на розгляд Великої палати Верховного Суду справ у касаційному порядку відповідно до Закону України від 2 жовтня 2019 року № 142-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підстав передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду та щодо строків повернення справи» [12].

Таким чином, можна зробити висновок, що зменшення кількості оскаржуваних рішень не завжди є показником підвищення якості розгляду справ нижчестоящими інстанціями або задоволеністю населення судовим рішенням. Так, вони можуть мати об'єктивний характер та бути пов'язаними з запровадженням додаткових фільтрів для допуску справи до розгляду, розміром судового збору, що в сучасній економічній ситуації, може бути завеликим як для фізичних осіб, так і для юридичних осіб, або значно перевищувати за розміром предмет спору.

Кількість випадків звернень громадян за захистом своїх прав до ЄСПЛ. На жаль, Україна займає одне з провідних місць за кількістю скарг, поданих до цього суду. Так, у 2014 р. їх обсяг склав 19,5% [13] від загальної кількості скарг, в 2015 р. – 21,4% [14]. У 2019 р. ситуація трішки покращилась: показник складає лише 14,8%. Тоді як найбільша кількість справ, які перебувають на розгляді, спрямована проти Російської Федерації (25,2%), Туреччини (15,5%). Для порівняння, показник щодо Румунії складає 13,2%, Італії – 5,1% [15].

Вважаємо, що зменшення кількості звернень до ЄСПЛ можна було б розглядати як непряме підтвердження підвищення довіри населення до судової влади, удосконалення якості правосуддя та, як наслідок, існування єдиної судової практики.

Показники статистики звернень до ЄСПЛ свідчать, що найчастіше громадяни звертаються до суду через:

- надмірну тривалість розгляду цивільних та кримінальних справ у судах;
- катування і нелюдські умови перебування у місцях досудового тримання під вартою або в місцях виконання покарань;
- неефективність розслідування правоохоронними органами скарг на жорстоке поводження з боку представників державних органів;
- відсутність належної медичної допомоги особам, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення або в установах виконання покарань;
- неналежні умови тримання під вартою;
- порушення права на справедливий судовий розгляд;
- порушення права людини на свободу вираження поглядів та права на мирні зібрання
- порушення права на мирне володіння своїм майном тощо.

Вказані порушення можна поєднати в декілька груп, таким чином найбільша кількість рішень стосується порушень права на свободу і безпеку (54), нелюдського або принизливого поводження (40) та права на ефективний захист (38) [16].

Зазначимо, що роль цього суду для нашої держави складно недооцінити, адже не надаючи спеціальних рекомендацій по конкретних справах, цей суд своїми рішеннями суттєво впливає на якість роботи Верховного Суду та стан судової практики у державі загалом, наприклад, шляхом звернення уваги на непослідовність правових позицій вищого судового органу держави.

До прикладу, розглядаючи справу «Серков проти України» від 07.07.2011 р. (заява № 39766/05), Європейський суд відзначив непослідовність правових позицій Верховного Суду України. Було встановлено, що 15.01.2003 р. Верховний Суд України ухвалив постанову, що допускала застосування звільнення від сплати податку на додану вартість до операцій з імпорту, які проводились платником єдиного (уніфікованого) податку. 23.12.2003 р. Верховний Суд України застосував протилежний підхід, встановивши, що звільнення від сплати ПДВ не може застосовуватися до операцій з імпорту, що проводились такими платниками податку. На думку Європейського Суду, відсутність прозорості негативно впливає на довіру суспільства та віру в закон, а також на передбачуваність судових рішень. Суд також відзначив, що можливість різних тлумачень одних і тих самих положень законодавства головним чином була спричинена прогалинами у національному законодавстві з цього питання, про що свідчить низка рішень ЄСПЛ.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, можна стверджувати, що кожен з досліджуваних показників, а саме – рівень довіри населення до судів, кількість оскаржуваних судових рішень до вищестоящої інстанції, кількості випадків звернень громадян за захистом своїх прав до ЄСПЛ вказує на неефективність роботи судів. Подібна ситуація потребує виправлення, проте не за допомогою безперервного реформування, а за допомогою забезпечення стабільності роботи судової гілки влади.

Література:

1. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/>.
2. Волянська О.В., Підкуркова І.В. Довіра до суду як чинник довіри до публічної влади. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. № 2 (37). 2018. С. 151–165.
3. Повний текст коментарів керівника Проекту USAID «Справедливе правосуддя» Девида Вона для програми «Соціальний статус: ваші права» телеканалу Тоніс та додаткова пояснювальна інформація. URL: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/Aug_16_2012_DMV_Interview_Tonis_TV_for_Web2.pdf.
4. Всеукраїнське опитування громадян щодо демократичних змін у політичних та суспільних сферах, судової реформи та процесу очищення влади в Україні. URL: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/FAIR_LustrSurvey_Summary_2016_UKR.pdf (дата звернення: 15.05.2018).
5. Куйбіда Р. Довіра до суду в Україні: як переламати негативну тенденцію. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%A0%D0%90-%D0%94%D0%9E-D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%A3-%D0%92-%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%86-1.pdf>
6. Ставлення громадян України до судової системи. Разумков центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia-stavlennia-gromadian-ukrainy-do-sudovoi-systemy>.
7. Президент доручив уряду розробити нову судову реформу. *Главром*. URL: <https://glavcom.ua/news/prezident-doruchiv-uryadu-rozrobiti-novu-sudovu-reformu-715278.html>.
8. A justice you can trust? URL: <https://clck.ru/9bnQF>.
9. Український юридичний термінологічний словник URL: <http://goo.gl/IrJw5E>.
10. Кальман О.Г., Христиня О.В. *Правова статистика: підруч. для студ. юрид. спец. вищих закл. освіти*. Харків: Право, 2004. 304 с.
11. Положення про організацію і методику узагальнення судової практики: затверджено рішенням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ; рішення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24.06.2011 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/vr008740-11> (дата звернення: 15.05.2018).
12. Аналіз стану здійснення правосуддя Великою Палатою Верховного Суду у 2019 році. Київ. 2020. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Analiz_zdijsn_VPVS_2019.pdf
13. European Court of Human Rights - Analysis of statistics 2014. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2014_ENG.pdf (дата звернення: 15.05.2018).
14. European Court of Human Rights – Analysis of statistics 2015. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2015_ENG.pdf.
15. За кількістю звернень до ЄСПЛ Україна посідає третє місце. *Главром*. URL: <https://glavcom.ua/news/za-kilkisty-zvernenn-do-espl-ukrajina-posidaje-tre-tje-misce--655957.html>.
16. Кількість скарг проти України до ЄСПЛ свідчить про неефективну роботу держорганів – Віталій Власюк. *Веб-сайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/news/5141-kil-kist-skarg-proti-ukraini-do-espl-svidchit-pro-neeftivnu-robotu-derzhorganiv-vitalij-vlasyuk.html>.

Demenchuk M. Statistics as an indicator of the courts efficiency

The experience of continuous reform of the judiciary, the bodies that ensure the work of the courts, and the legislation in this area show short-term effect of the introduced innovations and that the goals, set during the reform, have not been achieved. The conclusion on the effectiveness of the courts can be made by examining statistics on: the level of public trust in the courts; indicators of judicial statistics on appealing court decisions to a higher instance; the number of cases of applying to the European Court of Human Rights for protection of their rights.

The level of trust in the judiciary in our country has always received considerable attention. Unfortunately, the level of public trust in the courts has long been consistently low and today is about 10%. We believe that all factors that affect the level of trust can be divided into several groups: those that are directly related to the respondent-participant in the trial, those that are related to the actions (inaction) of other participants in the trial and those which are objective in nature and do not depend on the participants in the trial.

Judicial statistics is a branch of state statistics devoted to the study of quantitative and qualitative indicators of consideration by courts of various categories of cases, providing information that can be used in the analysis of judicial practice to improve it. Thus, they can be objective

and be associated with the introduction of additional filters for admission to the case, the amount of court fees, which in the current economic situation may be too large for both individuals and legal entities etc.

Judicial statistics, which show inconsistencies in a large number of judgments, are a reason for higher courts to investigate the reasons for this (both appellate courts and the Supreme Court, which is responsible for ensuring the unity and sustainability of judicial practice). After all, the mass review of court decisions is an alarming signal about the quality of proceedings in certain categories. However, the reduction in the number of contested decisions is not always an indicator of improving the quality of proceedings by lower courts or public satisfaction with court decisions.

Speaking about the cases of applying for protection of rights to the European Court of Human Rights, Ukraine is one of the leaders in the number of complaints to this court. Today the situation has slightly improved and the figure is only 14.8%.

We believe, that the reduction in the number of appeals to the ECHR could be seen as an indirect confirmation of the increase of public trust in the judiciary, the improvement of the quality of justice and, as a consequence, the existence of a unified judicial practice.

Key words: judiciary, judicial branch of power, judge, reform, trust in the court, case law, European Court of Human Rights, ECHR.